

**BOLALARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA
PEDAGOGNING KASBIY MAHORATI****Suranova Zamira Xaydarovna***Jizzax viloyati Arnasoy tumani 3-son DMTTda**Direktor O'rinbosari*

Annotatsiya: Bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishda pedagogning kasbiy mahorati shuningdek, Ekologik ta'lim haqida fikr yuritiladi. Ekologik ta'lim dasturi insonlar va tabiat o'rtasidagi o'zaro aloqalarni yaxshilash, atrof-muhitni saqlash uchun zaruriy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Tarbiyachi, kreativlik, ekologik ta'lim, dastur, pedagog, shaxs, individuallik, faollik, tabiat, komponent.

Ekologik ta'lim va tarbiya tushunchasi, mazmuni va mohiyati

Bugungi kunda dunyodagi ekologik muammolarni hal etishda aholi, ayniqsa, yoshlar, bolalarning ekologik madaniyatini yuksaltirish, har bir insonda atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, mamlakatning noyob tabiati, tabiiy boyliklarini kelgusi avlodlar uchun asrab-avaylash hissini shakllantirish, ekologik holatni yaxshilash va atrof-muhitga salbiy ta'sirning oldini olish eng dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Mamlakatimiz uzluksiz ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida, jumladan, maktabgacha ta'lim tizimida ekologik ta'lim-tarbiyaga katta e'tibor karatilayotganligi, shu o'rinda "Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari", "Ilk qadam" davlat dasturi ham maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ta'lim-tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilganligini ta'kidlab o'tish lozim.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida amalga oshiriladigan barcha metodik va ta'lim-tarbiya berish ishining mazmuni, ularni tashkil etish, shakl va metodlarini tanlash qonuniyatlarini belgilash muhim hisoblanadi. Bunda maktabgacha ta'lim tashkiloti turli yosh guruhlarida tabiat bilan tanishtirish xilmaxil shakllarda: mashg'ulotlarda, ekskursiyalarda, kundalik hayotda, kuzatishlarda, suhbatlarda, hamda mehnatda ekologik tarbiyani amalga oshirish zarurdir. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish mashg'ulotlarida ekologik tarbiyaga oid bilimlarni bolalarning imkoniyati hamda tabiatning xususiyatlarini nazarda tutgan holda shakllantirish imkonini beradi. Tarbiyachi rahbarligida o'tadigan mashg'ulotlarda bolalarda ILK qadam dasturi talablariga muvofiq elementar bilimlar shakllanadi, asosiy bilish jarayonlari va bolalarning qobiliyatlari ma'lum bir tartibda rivojlantiriladi. Kundalik hayotda kuzatish, o'yin, mehnat vaqtida bolalarning shaxsiy bilimlari yig'ilib boradi. Mashg'ulotlar ularga aniqlash va tizimlashtirish imkonini beradi. Bolalarni mashg'ulotlarda o'qitish turli metodlarda amalga oshiriladi. Metod mashg'ulot turi,

uning asosiy maqsadiga ko'ra tanlanishi muhim. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'tkaziladigan ba'zi mashg'ulotlarda bolalarning boshlang'ich bilimlar shakllantiriladi. Shu maqsadda tarbiyachi kuzatish, rasmlarni ko'rish, badiiy asarlarni o'qish, hikoya, diafilm va kinofilmlarni ko'rsatishdan foydalanadi. Boshqa mashg'ulotlarda esa bilimlar kengaytiriladi va chuqurlashtiriladi. Aytib o'tilgan metodlardan tashqari bu mashg'ulotlarda bolalarning tabiatdagi mehnatidan ham foydalaniladi. Uchinchi turdagi mashg'ulotlarning asosiy vazifasi — bilimlarni umumlashtirish hamda bir tizimga solishdir. Shuning uchun suhbatlar, didaktik o'yinlar, umumlashtiruvchi kuzatishlardan foydalaniladi. Bolalar egallagan bilimlarini mehnat va o'yinlarda amalda qo'llaydilar.

Ekologik madaniyat – Maktabgacha ta'lim pedagogikasining yangi yo'nalishlaridan bo'lib, bolalarni tabiat bilan tanishtirishning an'anaviy shakllaridan farq qiladi. Ekologik tarbiyaning asosiy maqsadi bolalar shaxsiy faoliyati sohalari ekologik rivojlangan ong, emotsional-hissiy tuyg'ularni rivojlantirishga qaratilgan.

Ekologik tarbiya – bu insonning umumiy madaniyatining ajralmas qismi bo'lib faoliyat turlarining ko'p yo'nalishlarini o'z ichiga oladi, natijada insonning ekologik ongi (qiziqishlari, ehtiyojlari, his-tuyg'ulari, qayg'urishi, estetik baholashi, didi va h.k.) shakllanadi. Maktabgacha yosh ekologik madaniyatni shakllantirishda eng ma'qul davr hisoblanadi. Bu yoshda bolaning dunyoqarashi va ongi, odob-axloq me'yorlari rivojlanayotgan bo'ladi. Bu yoshda inson, bola go'zallikka, jonli va jonsiz tabiat bilan hamohang bo'lishga, jamoaviy va do'stona munosabatlarga tayyorlik, ruhiy yuksalish va o'zini anglashga, olamni chegaralarsiz qabul qilishga, yuksak axloqiy sifatlarga intiladi. Bola o'zgalarning qayg'usini his qiladi, o'zning va boshqalarning adolatsizligini og'ir qabul qiladilar, kattalarning yaxshi ishlariga va sifatlariga taqlid qiladilar. Bolaning beg'ubor qalbi moddiy va ruhiy olamni o'zida birlashtiradi. Mana shu birlashuvsiz bolada ekologik dunyoqarash va ongni shakllantirish imkonsiz. Tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, uning boyliklaridan unumli foydalanish, tevarak-atrofdagi muhitni yaxshilash, uning buzilishi, ifloslanishiga yo'l qo'ymaslik, tabiatga nisbatan axloqiy qiymatdagi xatti-harakatlarni amalga oshirish malaka va ko'nikmalari esa bolalikdan rivojlan-tirilsagina maqsadga erishish mumkin. Ayni maqsadlar insonning butun hayoti davomida mafkura, siyosat, san'at, adabiyot, ilmiy bilimlar, ishlab chiqarish amaliyoti, ta'lim-tarbiya, tashviqot orqali amalga oshirilishi mumkin. Bu ishlarning dastlabki shakllari maktabgacha ta'lim yoshidan boshlanishi zarur. Bolaning maktabgacha ta'lim yoshi davrida tevarak-atrofdagi borlikka nisbatan ongli ravishda tabiatga ijobiy munosabati tarkib topa boshlaydi va u ona tabiatga bo'lgan g'amxo'rligini orttira boradi. O'zbekiston tabiatida bola uchun kerakli bo'lgan bilim va taassurotlarga ega bo'lishga yordam beruvchi manbalar yetarlidir. Tevarak-atrofdagi mavjud bo'lgan jonsiz va ayniqsa, tirik tabiat obyektlariga bo'lgan qiziqish bolalarda erta paydo bo'ladi. Bolada ko'z bilan ko'rgan narsalarga

nisbatan qiziqishi orta boradi. Bundan tashqari, tabiatdagi mavsumiy o'zgarishlar, ranglar jilosi, turli-tuman hid, ovozlari ham ular diqqatini o'ziga jalb qiladi. Bolalar hamma narsani o'z ko'zlari bilan yakindan ko'rishga, ushlab ko'rishga harakat qiladilar. Bolalardagi atrof-muhitga bo'lgan qiziqishni qo'llab-quvvatlash bilan bir vaqtda, ularni tabiatni asrab-avaylash ruhida tarbiyalash kerakligini esdan chiqarmaslik kerak.

Bolalarning ekologik tarbiyasi - maqsad sari yo'naltirilgan pedagogik jarayondir. Shaxsni ekologik tarbiyalash, tabiatni muhofaza qilish munosabatlariga ijobiy yondashish, tabiat bilan bog'liq bo'lgan faoliyatni amalga oshirishda ekologik muhofaza nuqtayi nazaridan yo'naltirilgan intizom, ekologik ongning yuzaga kelishi bilan tavsiflanadi.

Shaxsning ekologik madaniyati ekologik tarbiyaning natijasi bo'lib hisoblanadi. Maktabgacha yoshda bolaning shaxsiy ekologik madaniyatining tarkibiy qismi - tabiatni bilish bo'yicha bilim va uning ekologiya nuqtai nazaridan yo'naltirilganligini kundalik turmush, turli-tuman faoliyatlarda (uy sharoiti, mehnat jarayoni va turli xil o'yinlarda) foydalanish tashkil qiladi. Tabiatga nisbatan aqliy, estetik munosabatlar bola tomonidan o'zlashtirilayotgan bilimlarning mazmuni bilan yaqindan bog'liqdir. Tabiatga bo'lgan munosabatni shakllantirishda bolalar idrokiga yetarli darajada yetib boruvchi tabiat qonunlari bo'yicha bilim alohida o'rin egallaydi. Tabiatga nisbatan bo'lgan munosabatni rivojlantirish (mashg'ulot, ekskursiya, sayr qilish kabi hayotiy vaziyatlar) bolaning ma'naviy-ijobiy, ruhiy kechinmalariga asoslangan pedagogik jarayonni tashkil qilish bilan yakindan bog'liq. Tarbiyachi bolada tirik jonotga nisbatan achinish, uni asrab-avaylash, jonli tabiat bilan uchrashganda undan bahra olish, quvonish, taajjublanish, o'zining qilgan ishidan mag'rurlanish, qoniqish hissini uyg'ota bilishi kerak. Tabiatga mehr qo'yish, uni ehtiyot kilib e'zozlash, tirik jonivorlar to'g'risida g'amxo'rlik qilish tabiatga qiziqish uyg'otibgina qolmay, balki bolalarda vatanparvarlik, mehnatsevarlik, tabiat boyliklarini ardoqlab, ko'paytirib borayotgan kattalarning mehnatiga hurmat bilan qarash kabi eng yaxshi xususiyatlarni shakllantirib borishga ham yo'l ochadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotining xona o'simliklari va ba'zi hayvonlar parvarishlab boqiladigan tabiat burchagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish, unga mehr-muhabbat uyg'otishga yordam beradi. Bolani tabiat dunyosi bilan tanishtirish, uni tushunishga o'rgatish, tabiatga ehtiyotkorona yondashishni shakllantirish uchun kattalarning o'zlari ham ma'lum bir bilimlarni o'zlashtirishlari zarur.

Xulosa qilib aytish joizki, Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish tabiatda hayvonlar va o'simliklarning insonlarga foydali yoki zararli tomonlarini aniqlash bilan emas, balki ularning tabiatning bir bo'lagi sifatida qabul qilish zaruriyati bilan xarakterlanadi. Foydali yoki zararli degan tushunchalardan voz kechish, ularning birgalikda mavjudligi tabiatdagi biologik

muvozanatni ushlab turishini anglash lozim. Shuning uchun bolalarda tirik mavjudotlarning o'ziga xos individual xususiyatlarini ko'rishga o'rgatish kerak.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Avezov Sh.M. Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi.–T.:“Ilm ziyo”, 2013.
2. Domuladjanov I.X., Domuladjanova Sh.I., Teshabayev A.M. Hayot faoliyati xavfsizligi. Uslubiy qo'llanma.–Farg'ona: “Farg'ona”, 2014.
3. Moiseev N. N. Ekologiya i obrazovaniye.– M.: “YUNISAM”, 1996.
4. Ergashev A., Ergashev T. Ekologiya, biosfera va tabiatni muhofaza qilish.–T., 2005.
5. Nigmatov A. Ekologiyaning dolzarb muammolari va hayot faoliyati xavfsizligi. Amaliy mashg'ullotlarni o'tkazish bo'yicha o'quv-metodik qo'llanma.–T.:“Navro'z”, 2020
6. Sodikova Sh. Maktabgacha pedagogika. Darslik. To'ldirilgan qayta nashr. – T., 2017
7. Fayziyev Sh.X. Ekologicheskaya politika gosudarstva: Konsepsiya

